

УДК 331.5.024

*I. O. Мельник,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки підприємств,
Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв
О. В. Берднікова,
магістрант, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ І ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

*I. O. Melnik,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor,
Department of Enterprise Economics, Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv
O. V. Bernikova,
graduate student, Nikolayev National Agrarian University, Mykolaiv*

CONTEMPORARY TRENDS IN THE FORMATION OF THE LABOR MARKET AND EMPLOYMENT OF UKRAINE'S POPULATION

В статті систематизовано сучасні негативні тенденції формування та розвитку ринку праці. Надано характеристику рівня зайнятості та економічної активності населення України з розподілом за статтю та віковими категоріями, структура зайнятості та причини безробіття. На основі проведеної оцінки встановлено, що проблемою в Україні залишається значний професійно-кваліфікаційний дисбаланс на ринку праці. Проведені дослідження довели, що основними причинами такого дисбалансу є структурні диспропорції в національній економіці, зміни статеві-вікової структури населення, відсутність механізму забезпечення наступності поколінь за окремими професіями. Доведено, що оптимізація організаційно-управлінських підходів механізму регулювання ринку праці має здійснюватися на основі комплексного законодавчого, нормативно-правового, організаційного та інформаційного забезпечення шляхом взаємодії саморегулювання, державного й договірної регулювання ринку праці, реформування служби зайнятості, модернізації засад надання соціальних послуг.

The article systematizes the current negative trends in the formation and development of the labor market. The description of the level of employment and economic activity of the population of Ukraine, broken down by sex and age categories, employment structure and causes of unemployment are given. On the basis of the conducted assessment it was established that the problem in Ukraine remains a significant professional-qualification imbalance in the labor market. Studies have shown that the main causes of such an imbalance are structural disproportions in the national economy, changes in the gender-age structure of the population, the lack of a mechanism for ensuring the continuity of generations in individual professions. It is proved that optimization of organizational and managerial approaches to the mechanism of regulation of the labor market should be carried out on the basis of comprehensive legislative, regulatory, organizational and informational support through interaction of self-regulation,

state and contractual regulation of the labor market, reformation of the employment service, modernization of the principles of the provision of social services.

Ключові слова: *ринок праці, зайнятість, механізм регулювання, державне регулювання, трансформація структури зайнятості, ефективне функціонування ринку праці, соціальне партнерство.*

Key words: *labor market, employment, regulation mechanism, state regulation, transformation of employment structure, effective functioning of the labor market, social partnership.*

Постановка проблеми. Останні два десятиліття ознаменувалися суттєвими змінами в соціально-економічному розвитку України: відбувся перехід до ринкової економіки та її структурна перебудова, посилилась інтеграція національної економіки у світові ринки в умовах зростаючих глобалізаційних процесів. Ці зміни безпосередньо вплинули на всі сфери життя і діяльності суспільства, перш за все на зайнятість та формування ринку праці.

Ринок праці, зайнятість населення є найбільш динамічними елементами ринкової економіки. В них не тільки переплітаються інтереси працівників і роботодавців, але й відображаються економічні, політичні, демографічні, соціальні та інші процеси, зокрема особливості відтворення населення і формування людського капіталу, стан розвитку основних засобів, їхня конкурентоспроможність, організація виробництва товарів і послуг, які значною мірою впливають на попит та кваліфікацію працівників, рівень зайнятості і безробіття, соціальний захист та рівень життя населення [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування ринку праці, регулювання зайнятості населення є об'єктом дослідження багатьох вчених. Значний внесок у дослідження ринку праці та зайнятості зробили вітчизняні вчені: В.Антонюк, С.Бандур, Л.Безтелесна, В.Брич, С.Гринкевич, О.Грішнова, М.Долішній, О.Дороніна, Т.Заяць, С.Злупко, А.Колот, та інші. Водночас, в умовах нових викликів питання функціонування, регулювання та розвитку ринку праці залишається актуальним та потребує розробки нових інструментів та методів оцінювання їх дієвості.

Формулювання цілей статті. Проаналізувати стан зайнятості та причини безробіття населення України в сучасних умовах економічної нестабільності, дослідити причини негативних тенденцій, розробити основні напрями механізму регулювання ринку праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний стан ринку праці в Україні характеризується переважно негативними тенденціями: скорочується чисельність зайнятих осіб, триває процес закриття підприємств, зокрема через звуження сфери підприємницької діяльності, прогресує міграція найбільш активної частини населення за кордон, значно збільшується рівень внутрішньої, в тому числі вимушеної міграції населення. У країні спостерігається погіршення економічної ситуації, загострення фінансової кризи, скорочення доходів та видатків державного бюджету, загострення соціальної нерівності, дискредитація права.

На вітчизняному ринку праці рівень зайнятості жінок є майже на 5 в.п. меншим, ніж серед чоловіків (таблиця 1).

Таблиця 1.
Рівень зайнятості населення за статтю та віковими групами в Україні, 2016 рік, %

Стать	Зайняте населення у віці 15-70 років	у тому числі за віковими групами (років)							Працездатного віку
		15-24	25-29	30-34	35-39	40-49	50-59	60-70	
Жінки	48,09	6,41	11,72	13,60	13,80	27,53	22,61	4,33	47,94
Чоловіки	51,91	7,60	14,58	15,77	14,01	24,10	20,21	3,73	52,06

(розраховано на основі [3])

Нижчим за чоловічий є і рівень економічної активності жінок та відповідно рівень зайнятості жінок працездатного віку (таблиця 2).

Таблиця 2.
Рівень економічної активності населення за статтю та віковими групами в Україні, 2016 рік, %

Стать	Всього	у тому числі за віковими групами (років)							Працездатного віку

		15-24	25-29	30-34	35-39	40-49	50-59	60-70	
Жінки	55,9	31,0	67,7	72,7	79,9	82,9	61,0	17,3	65,4
Чоловіки	69,1	38,9	89,9	91,1	90,6	86,7	75,1	12,3	77,0

(розраховано на основі [3])

Статистика щодо статевого розподілу зайнятих свідчить про існування гендерної сегрегації в економіці (таблиця 3). Так, спостерігається значне домінування жінок, порівняно з чоловіками, серед технічних службовців (83,2% проти 16,8%); працівників сфери торгівлі та послуг (67,5% проти 32,5%); фахівців (61,2% проти 38,8%); професіоналів (60,7% проти 39,3%), натомість чоловіки переважали серед кваліфікованих робітників з інструментом (85,7% проти 14,73%) та робітників з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування (84% проти 16%).

Таблиця 3.
Зайняте населення за професійними групами та статтю в Україні, 2016 рік, тис. осіб

Професійні групи	Усе населення	Жінки	Чоловіки
Всього	16 276,9	7 827,4	8 449,5
у т. ч. за професійними групами			
законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)	1 259,7	514,9	744,8
професіонали	2 906,0	1 765,3	1 140,7
фахівці	1 909,3	1 237,0	672,3
технічні службовці	485,4	404,0	81,4
працівники сфери торгівлі та послуг	2 734,7	1 837,1	897,6
кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	138,7	50,5	88,2
кваліфіковані робітники з інструментом	1 946,5	279,2	1 667,3
робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	1 821,2	291,2	1 530,0
найпростіші професії	3 075,4	1 448,2	1 627,2

(розраховано на основі [3])

В Україні, як і в країнах ЄС найскладнішим та найактуальнішим завданням було і залишається жіноче безробіття, яке є однією з центральних проблем сучасного суспільства. В Україні у 2016р. рівень безробіття жінок (визначений за методологією МОП) склав 8%, а чоловіків - 11% (в абсолютному вимірі число безробітних жінок у 2016р. становило 652 тис. осіб, а число безробітних чоловіків - 1026 тис. осіб. Станом на 1 липня 2016р., число безробітних жінок становило 617 тис. осіб, чоловіків – 998,6 тис. осіб) [5].

Таблиця 4.
Рівень безробіття населення (за методологією МОП) за статтю та віковими групами в Україні, 2016 рік, %

Стать	Всього	у тому числі за віковими групами (років)							Працездатного віку
		15-24	25-29	30-34	35-39	40-49	50-59	60-70	
Жінки	7,7	21,5	10,2	7,6	7,0	6,3	5,2	-	8,0
Чоловіки	10,8	24,0	12,8	10,0	8,9	9,1	9,3	0,2	11,2

(розраховано на основі [4])

З огляду на зазначені показники, не можна категорично стверджувати про дискримінаційний характер українського ринку праці стосовно жінок. При тому, що рівень жіночого безробіття є меншим, порівняно з чоловічим (за умови, що чисельність зайнятих жінок є меншою, порівняно з чисельністю зайнятих чоловіків: 7,8 млн. зайнятих жінок проти чоловіків - 8,5 млн. осіб віком 15-70 років станом на кінець 2016р.), серед осіб, які мали статус зареєстрованого безробіття, значною мірою переважали жінки, частка яких становила 55,3%, або 225, 1 тис. осіб. (з 407, 2 тис. осіб, які мали статус зареєстрованого безробітного упродовж I кварталу 2016р.).

Загалом, рівень працевлаштування чоловіків перевищує рівень працевлаштування жінок як за абсолютними, так і відносними показниками. Попри передбачений законом захист громадян від дискримінації у сфері зайнятості, в т.ч. за статтю, рівень працевлаштування за статтю різниться - жінкам складніше отримати роботу. За направленням Державної служби зайнятості протягом I кварталу 2016р. отримали роботу 70,9 тис. жінок (зокрема, 46,6 тис. осіб з числа зареєстрованих безробітних), проти 101,1 тис. чоловіків (з яких 55,4 тис. мали статус безробітного) [3].

Якщо жінки здебільшого були працевлаштовані за рахунок надання роботодавцям дотацій на створення нових робочих місць, то чоловіки більшою мірою користувалися можливістю виплати одноразової допомоги по безробіттю.

Нижчий рівень працевлаштування безробітних жінок супроводжується й меншим залученням до підвищення кваліфікації та професійної перепідготовки. Більш низький рівень виходу зі стану безробіття для жінок пов'язаний з гіршими можливостями під час працевлаштування, меншою конкурентоспроможністю, що є підтвердженням дискримінаційної практики українських роботодавців [4].

Аналіз причин безробіття показує, що серед жінок група звільнених за власним бажанням та за угодою сторін, у зв'язку із закінченням терміну контракту або договору найму та тих, у кого робота мала сезонний характер, є дещо більшою. У чоловіків переважають звільнені з економічних причин, не працевлаштованих після закінчення загальноосвітніх і вищих навчальних закладів.

Таблиця 5.
Безробітне населення віком 15-70 років за причинами незайнятості в Україні, 2016 рік, %

Причини незайнятості	Жінки	Чоловіки
звільнені з економічних причин	25,3	20,7
звільнені за власним бажанням, за угодою сторін	35,1	31,6
звільнені у зв'язку з закінченням строку контракту або договору найму	5,9	11,6
не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів	17,7	14,3
робота має сезонний характер	6,7	11,6
не зайняті через виконання домашніх (сімейних) обов'язків тощо	4,4	2,4
звільнені за станом здоров'я, через оформлення пенсії	1,1	2,3
демобілізовані з військової строкової служби	-	1,1
інші причини	3,8	4,4

(розраховано на основі [4])

Хоча на сучасній, постіндустріальній стадії соціального розвитку на ринку праці створюються спеціальні можливості для жінок, оскільки структура зайнятості населення змінюється в бік розширення праці у сфері послуг, формуються нові моделі трудових відносин, існують деякі фактори, що обумовлюють специфіку жіночого безробіття в українському суспільстві. Серед таких факторів важливо відмітити, перш за все, переважання потреби в чоловічих кадрах, що зумовлено сучасною структурою української економіки.

У загальній кількості вакансій, станом на I квартал 2016 р., кожна четверта вакансія надійшла від сільського, лісового та рибного господарства, 16,7% - підприємства переробної промисловості, 12,4% - оптова та роздрібна торгівля [5].

Лідерами за кількістю вакансій залишаються висококваліфіковані робітники - слюсарі, токарі, електрогазозварники, водії, робітники з ремонту електроустаткування тощо. У сільськогосподарському секторі - агрономи, трактористи та робітники з обслуговування сільськогосподарського виробництва.

Таблиця 6.
Структура вакансій за видами економічної діяльності в Україні станом на 1 жовтня 2017 року

Вид економічної діяльності	%
Сільське, лісове та рибне господарство	4,3
Переробна промисловість	23,0
Оптова та роздрібна торгівля	15,4
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	9,2
Державне управління й оборона, соціальне страхування	8,4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	5,3
Освіта	6,4
Будівництво	5,0
Тимчасове розміщення та організація харчування	3,1
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	4,4
Постачання електроенергії, газу, пару	4,3
Водопостачання, каналізація	2,4
Професійна наукова та технічна діяльність	2,0

Інші	6,8
------	-----

(розраховано на основі [5])

Статистичні дані показують, що жінки першими потрапляють під удар фінансово-економічної кризи, про що свідчать як дані 2008-2009рр., так і сучасні. Хоча безробіття зростає переважно серед чоловіків, усе ж можна говорити про більшу уразливість жінок щодо звільнень з економічних причин. Сучасна криза вдарила не тільки по галузях, де працюють переважно чоловіки - добувна промисловість і будівництво. Але й по сектору послуг і в т.ч. фінансовій та страховій сферах, освіті, сфері охорони здоров'я (таблиця 7).

Як доведено багатьма фахівцями з гендерних проблем, очевидним є той факт, що безробітні жінки є більш проблемною групою, оскільки втрата роботи для них пов'язана з меншою імовірністю виходу зі стану безробіття, порівняно з чоловіками [7]. Проте, аналіз загальних показників зайнятості й безробіття та їх гендерний розподіл засвідчує, що в Україні для жінок існують доволі широкі можливості зайнятості, і в динаміці ці можливості зростають. Водночас, з погляду гендерного аналізу ринку праці, значення має не лише наявність роботи як такої, але й якісні характеристики цієї роботи.

Таблиця 7.

Частка зареєстрованих безробітних за видами економічної діяльності та статтю в Україні, 2016 рік, %

Види економічної діяльності	Жінки	Чоловіки
сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	12,3	16,2
промисловість	16,5	22,9
будівництво	3,0	18,1
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	24,5	14,4
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	24,5	14,4
тимчасове розміщування й організація харчування	6,0	0,8
інформація та телекомунікації	1,6	1,5
фінансова та страхова діяльність	3,7	1,0
професійна, наукова та технічна діяльність	2,6	1,6
діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1,3	1,5
державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	7,4	6,6
освіта	6,1	2,9
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	4,8	2,3
інші види економічної діяльності	8,0	3,1

(розраховано на основі [5])

Гендерна нерівність у заробітній платі між чоловіками та жінками, або гендерні розриви, є однією з найпопулярніших тем соціально-економічних досліджень. Головними причинами такої популярності є необхідність знайти пояснення відмінностей у рівнях середньої заробітної плати між чоловіками та жінками, що спостерігається упродовж тривалого часу. Слід сказати, що далеко не всі відмінності в оплаті праці є наслідком дискримінації, але численні дослідження, що проводяться з цієї проблеми у різних країнах, вказують на те, що дискримінація все ж таки існує [7].

В Україні не застосовується комплексний підхід до прогнозування потреб виробничої та невиробничої сфер у кваліфікованих працівниках з урахуванням структури національної економіки, а сучасний ринок праці характеризується значною професійно-кваліфікаційною розбалансованістю.

З прийняттям в Україні законів "Про зайнятість населення" та "Про загальне обов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" система загального обов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття покращилась [6]. Основними моментами такого покращення є: залежність отримання допомоги по безробіттю від розмірів внесків застрахованої особи і страхового стажу; отримання статусу безробітного з першого дня реєстрації в центрі зайнятості, а виплати допомоги по безробіттю з восьмого дня після реєстрації особи в центрі зайнятості; скорочення адміністративних витрат працедавців на оформлення платежів, підготовку і подачу звітності. Проте, ще існує й чимало проблем, а саме: наявність високого рівня тіньового ринку у всіх сферах економіки, незареєстрованих форм зайнятості, неофіційних і неврахованих виплат заробітної плати; використання в якості бази для розрахунку мінімального розміру допомоги по безробіттю мінімальної заробітної плати; високий розмір єдиного внеску на загальне обов'язкове державне соціальне страхування, що приводить до масового ухилення від його сплати; дублювання функцій фондами загального обов'язкового державного соціального страхування; нерациональне витрачання страхових засобів [8].

Нормативно-правовий та організаційно-економічний механізм регулювання ринку праці досліджено в працях Ю.М. Маршавіна. На думку вченого, виходячи з мети регулювання ринку праці, а саме – забезпечення повної, продуктивної та вільно обраної зайнятості населення, необхідно вирішувати проблеми переважання економічної політики, створеної на збереження діючих та розвиток ефективних робочих

мість; надання державою умов для опанування громадянами професій з високим рівнем доходу; надання додаткових можливостей працевлаштування низькоконкурентним верствам населення; перебудова системи матеріального забезпечення безробітних, яка надасть більше стимулів для пошуку роботи [1].

У сфері організаційного механізму регулювання ринку праці О.В. Чернявська пропонує провести реорганізацію діючої організаційної структури Міністерства соціальної політики, включення до її складу департаменту стратегічного управління ринком праці, а також переорієнтацію діяльності Головного управління праці та соціального захисту населення обласних державних адміністрацій з питань соціального захисту та виплати різного виду допоміг та встановлення пілг на розвиток трудового потенціалу та ефективне його використання [9].

В багатьох розвинених країнах сьогодні уже накопичений значний досвід ефективної взаємодії влади, бізнесу та соціуму, що дозволяє вирішувати ряд першочергових соціальних та економічних проблем шляхом об'єднання ресурсів державного та приватного секторів, адже підприємці не розглядаються як супротивники найманих працівників, а бізнес перебуває у партнерських відносинах із суспільством.

Удосконалення механізму такої взаємодії та співпраці і формування нових структур в економічній системі в сучасних умовах забезпечує залучення в економіку приватних інвестицій, розвиток соціальної інфраструктури, вирішення проблем реструктуризації виробництва, створення нових високотехнологічних робочих місць, досягнення продуктивної зайнятості, підвищення соціальних стандартів суспільства тощо.

Висновки. Виявлені проблеми та особливості функціонування сфери зайнятості в Україні в сучасних трансформаційних умовах вимагають розробки та впровадження ряду заходів, спрямованих на формування стійкої системи соціального партнерства. Реалізація моделі взаємодії місцевих органів влади, бізнесу та соціуму в напрямі регулювання ситуації на регіональних ринках праці на засадах партнерства дозволить забезпечити: визначення критеріїв ефективності взаємодії влади, бізнесу та соціуму на умовах партнерства; формування ідеології і культури соціального партнерства в широкому розумінні; усунення чинників соціально-економічної напруженості в суспільстві; створення сприятливого інвестиційного клімату; формування середнього класу суспільства; підвищення рівня добробуту населення регіону; підвищення ефективності виробництва та конкурентоспроможності; сприяння розвитку малого та середнього бізнесу; оздоровлення морального клімату в суспільстві, подолання корупційності, забезпечення законності й правопорядку, відновлення довіри до державних інститутів та державних службовців; демонополізація товарних та ресурсних ринків, створення конкурентного середовища; підвищення продуктивності праці; покращення структури людського капіталу; підвищення суспільного добробуту.

Література.

1. Маршавін Ю.М. Регулювання ринку праці України: теорія і практика системного підходу: моногр. / Ю.М. Маршавін. – К. : Альтерпрес, 2011. – 396с.
2. Онікієнко В.В. Розвиток ринку праці України: тенденції та перспективи: [монографія] / В.В.Онікієнко, Л.М.Ємельяненко, Л.Г.Ткаченко. – К.: РВПС України НАН України, 2007. – 286 с.
3. Офіційний веб-сайт державної служби зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/index>.
4. Офіційний веб-сайт державної служби статистики: [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Праця в Україні. Статистичний збірник. – К.: ТОВ вид-тво «Консультант», 2016. – 312 с.
6. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття / Закон України від 02 бер. 2000 р. № 1533-III (Редакція станом на 01.05.2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1533-14>.
7. Сергій О. Гендерний аспект ринку праці України / О. Сергій, А. Рандіна // Управління трудовими ресурсами. – 2010. – №5. – С. 35-36.
8. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання: аналіт. доп. / Я. А. Жаліло, К. А. Кононенко, В. М. Яблонський [та ін.]; за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2014. – 132 с.
9. Чернявська Ю.Б. Економічні важелі механізму державного регулювання ринку праці в Україні / Ю.Б. Чернявська // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 8 (75). – С. 104-105.

References.

1. Marshavin, Yu.M. (2011), *Reguluvannia rynku pratsi Ukrainy: teoriia i praktyka systemnoho pidkhodu* [Regulation of the Ukrainian labor market: the theory and practice of a systematic approach], Alterpres, Kyiv, Ukraine, p. 396.
2. Onikiienko, V.V. Yemelianenko, L.M. and Tkachenko, L.H. (2007), *Rozvytok rynku pratsi Ukrainy: tendentsii ta perspektyvy* [Development of the Ukrainian labor market: trends and prospects], RVPS Ukraine NAN Ukraine, Kyiv, Ukraine, p. 286.
3. State Employment Service of Ukraine, [Online], available at: <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/index>.
4. State Statistics Service of Ukraine, [Online], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. *Pratsia v Ukraini. Statystychnyi zbirnyk* [], TOV vyd-tvo «Konsultant», 2016, Kyiv, Ukraine, p. 312.

6. The Verkhovna Rada of Ukraine, The Law of Ukraine " On Compulsory State Social Insurance against Unemployment", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1533-14>.

7. Serhii, O. and Randina, A. (2010), "Gender aspect of the labor market of Ukraine", *Upravlinnia trudovymy resursamy*, vol. 5, pp. 35-36.

8. Zhalilo, Ya. A. and others (2014), *Systemna kryza v Ukraini: peredumovy, ryzyky, shliakhy podolannia* [Systemic crisis in Ukraine: preconditions, risks, ways of overcoming], NISD, Kyiv, Ukraine, p. 132.

9. Cherniavska, Yu.B. (2007), "Economic levers of the mechanism of state regulation of the labor market in Ukraine", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 8 (75), pp. 104-105.

Стаття надійшла до редакції 04.01.2018 р.